
EL CONCEPTE DE ‘POSAR EN LLOC RESGUARDAT’ EN CATALÀ. ESTUDI DIACRÒNIC

THE CONCEPT OF “PUTTING IN A SAFE PLACE” IN CATALAN. A DIACHRONIC STUDY

VICENT BELTRAN

Vicent.Beltran@ua.es

CARLES SEGURA

Carles.Segura@ua.es

Universitat d'Alacant

Resum: En aquest article estudiem l'evolució semàntica que han experimentat els verbs que han arribat a expressar en català el sentit [POSAR EN LLOC RESGUARDAT] o que s'hi han aproximat. Cronològicament, l'estudi ateny fonamentalment des de les primeres atestacions fins al segle XVI. Malgrat això, també estudiem, més parcialment, la documentació posterior fins a l'actualitat, especialment a través de les obres lexicogràfiques. Després de descriure semasiològicament cada unitat lèxica, mirem d'establir les interrelacions que s'han pogut produir entre aquests mots en el cas que hagen coincidit en l'ús sincrònic. Per aconseguir-ho, partim del despullament dels textos literaris i no literaris que ens ofereixen les dades del *Corpus Informatitzat de Català Antic (CICA)*. Ens basem en la metodologia que aporta la semàntica cognitiva, especialment quant al paper que fan les projeccions metafòriques i metonímiques en l'explicació dels canvis semàntics. Tot plegat és el marc general per a explicar l'evolució semàntica dels verbs que han servit per a expressar el sentit esmentat i quina relació històrica han mantingut entre ells.

Paraules clau: canvi semàntic, Semàntica cognitiva, català.

Abstract: This paper deals with the semantic evolution of Catalan verbs that have come to express the meaning [TO PUT IN (A) SAFE PLACE] or other similar senses. From a chronological point of view, the study analyses the forms identified in the period comprising from the earliest attestations in the 12th century to the latest in 16th century. Later documents until the nowadays are also partially analysed, especially considering lexicographic works. After describing each lexical unit from a semasiological perspective, we try to establish the interrelations among the units used in the same period. In order to achieve this goal the information from literary and non literary texts provided by the *Corpus Informatitzat de Català Antic (CICA)* has been extracted. The analysis adopts a Cognitive Semantics approach especially with regard to the role that metaphoric and metonymic projections play in semantic change. All this is a general framework to explain the semantic evolution of verbs that have been used to express the mentioned sense and to account for the historical relationship between them.

Key words: Semantic Change, Cognitive Semantics, Catalan.

VICENT BELTRAN

CARLES SEGURA

EL CONCEPTE DE 'POSAR EN LLOC RESGUARDAT' EN CATALÀ. ESTUDI DIACRÒNIC

---

1. OBJECTIUS

En aquest article estudiem l'evolució semàntica que han experimentat els verbs que han arribat a expressar en català el sentit [POSAR EN LLOC RESGUARDAT] o que s'hi han aproximat. Cronològicament, l'estudi ateny fonamentalment des de les primeres atestacions fins al segle XVI. Malgrat açò, també estudiem, més parcialment, la documentació posterior fins a l'actualitat, especialment a través de les obres lexicogràfiques. Després de descriure semasiològicament cada unitat lèxica, mirarem d'establir les interrelacions que s'han pogut produir entre aquests mots en el cas en què hagen coincidit en l'ús sincrònic. Per a aconseguir-ho, partirem del despullament dels textos literaris i no literaris que ens ofereixen les dades del *Corpus Informatitzat del Català Antic* (CICA).¹ Ens fonamentarem en la metodologia que aporta la semàntica cognitiva, especialment quant al paper que fan les projeccions metafòriques i metonímiques en l'explicació dels canvis semàntics. Tot plegat, però, serà el marc general per a explicar l'evolució semàntica dels verbs que han servit per a expressar el sentit esmentat i quina relació històrica han mantingut entre ells. No és pas la nostra intenció elaborar un

1. Aquest estudi se situa dins un projecte *Gramàtica del català antic*, coordinat per J. Martines i M. Pérez-Saldanya (IEC, IVITRA-IEC/PT2008-So406-MARTINES01DIGICOTRACAM, programa PROMETEO-2009-042; i «Gramàtica del Catalán Antiguo», MICINN, FF12009-13065, FILO). La majoria d'exemples de l'estudi diacrònic que presentem ací s'ha extret del *Corpus Informatitzat del Català Antic* (CICA).

estudi exhaustiu seguint estrictament cap proposta d'estudi de la semàntica, però ens adherirem a la línia d'investigació desenvolupada darrerament per autors com ara Geeraerts (1997) o Martines (1999, 2000).

La nòmina de verbs que han intervingut en aquesta mampresa és extensa i no podem estudiar-los tots en aquest treball: *estotjar*, *desar*, *guardar*, *alçar*, *aturar*, *salvar*, *tenir*, *servar*, *estalviar*, *alforrar*, *avançar* i alguns més. D'aquests, tractarem els quatre verbs principals per a aquest sentit, que estan vinculats etimològicament als sentits següents: *estotjar* es relaciona amb la noció de [POSAR ZEL]; *desar* prové del concepte de [FER DENS]; *alçar* és encara [MOURE AMUNT], i, finalment, el germanisme *guardar* té l'origen en la idea de [FIXAR-SE, PARAR ATENCIÓ]. Farem insistència especial en el cas de *guardar*, atès que l'accepció de [POSAR EN LLOC RESGUARDAT] no està actualment sancionada per la normativa del català, tot i que se'n testimonien usos sobretot, i potser només, des de principis del segle xx.

2. EL CATALÀ ACTUAL

Actualment el català fa servir les formes següents per al nostre sentit central 'posar una cosa en un lloc per protegir-la o perquè no faci nosa':

2.1 *Adesar* i *desar* són les unitats lèxiques més habituals en tot el Principat de Catalunya —amb el Rosselló— i les Balears. La frontera meridional de *desar* coincideix quasi exactament amb la línia administrativa que dibuixa el riu Sénia. No sembla habitual, però, a les comarques aragoneses catalanoparlants.

El valor semàntic bàsic que estudiem ací és prototípic per a *desar*: (a) segons el DCVB (s.v. *adesar*) hi ha *desar la bugada* 'estovar la roba neta dins l'armari, caixa, calaixera o altre lloc', *desar els tovallons a la calaixera*, *desar l'anell en lloc segur*. Ocasionalment pren el sentit de 'emmagatzemar': *desar el gra* o absol. *desar*: 'portar el gra, de l'era a la casa, després de la batuda'.

A més a més, destaquen les accepcions: (b) 'retirar' i també 'apartar, retraure's d'actuar': *desar taula* o absol. *desar* 'treure de la taula els plats, estovalles i altres coses, després de menjar', «*Desi's, desi's*, que fa fred» (DCVB); (c) sobretot a Mallorca i Menorca, hi ha el sentit derivat 'netejar i posar les coses en orde i al lloc corresponent,

endreçar'; (*d*) hi ha, excepcionalment, el valor 'guardar d'un perjudici' («Les *he desades* del fum» (*Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana*, *DDLC*; 1919). Per acabar, (*e*) es constata el sentit humorístic 'tancar algú en un lloc on no és fàcil eixir-ne (un convent, la presó)'. Cal afegir el sentit modern vinculat a l'àmbit de la informàtica: 'enregistrar una informació en un suport adequat, generalment per donar-li un caràcter definitiu o per raons de seguretat' (*DIEC2*). Justament aquest valor modern té com a sinònim estàndard *guardar*.

2.2 *Alçar* és la unitat lèxica pròpia de tot el valencià per a l'accepció bàsica que ací estudiem: *alçar els plats a l'escudeller*, *alçar la roba*, *tindre els diners alçats o alçar-los a la butxaca*; també en accepcions pròximes com ara *alçar la taula* 'desparar taula' (en diversos pobles del curs del riu Vinalopó; Colomina 1985: 220-221; Beltran 2008: 51). A banda de ser viu en tot el País Valencià, pren volada per les comarques ponentines de llengua catalana: de nord a sud (Moners 2008: 74; Sistac 1998: 75; Giralt 2005: 66; De Carpi 1981: 143; Val 2000: 37; Quintana 1976-1980: 147).

2.3 *Estotjar* és poc habitual en català actual, excepte en baleàric i alguerès, on es manté més viu. El *DCor* (s.v. *estotjar*) afirma que el català central «ha tendit a reduir el sentit del mot a la idea de 'posar joies i altres objectes preciosos dins una capseta (*estoig*) o altre lloc ben tancat i circumscrit'». Aquesta és la primera accepció del català estàndard actual.

També recull l'accepció 'tenir desat un anell, una joia, un sentiment' que pot emmarcar-se tant en l'àmbit físic com en el metafòric: «La caixa de la padrina | és la caixa dels cabals, | la que *estotja* les rel·líquies» (*DDLC*; 1017), «[...] l'oig que tant temps a dins del pit *estojo*» (*DDLC*; 1897). N'hi ha exemples clars del sentit de 'reservar': «[...] los pensaments qu'ell tenia *estojats* per l'endemà» (l'Alguer, *DCor*, s.v. *estotjar*), «Qui ho *estoja* per demà, ho *estoja* pes ca» (Mallorca, *DCVB*, s.v. *estojar*), «Posaràs en es foc es sucre amb 4 litres d'aigo, i *s'estoja* s'altre 1/2 litre [...]» (*DDLC*; 1974).

Es documenta a l'hora d'ara la que degué ser una de les accepcions clàssiques: 'desar, posar en un lloc circumscrit i resguardat': «[...] un gran full de paper que hom acuradament *estoja* a la butxaca [...]» (*DDLC*; 1925), «Quina casta de vi negre més agre hi té *estojat*!» (Eivissa, *DCor*, s.v. *estotjar*), *estojar el Santíssim*: 'tancar l'hòstia que

estava exposada, ocultant-la a la vista dels feels' (DCVB, s.v. *estojar*). El DDLC hi afig l'accepció específica de certs jocs de cartes 'amagar, reservar una carta'.

2.4 Finalment, ni el normatiu *DIEC2* ni el *DCVB* no concedeixen a *guardar* el sentit de 'posar una cosa en lloc per a protegir-la o perquè no faça nosa', tot i que n'hi ha que s'hi aproximen, com ara 'reservar' (*T'he guardat un préssec, Guardar-se una poma per a la set*), 'mantenir, arxivar' (*Guardar còpia d'una carta, Guardar les il·lusions, el record*) o l'accepció informàtica esmentada adés. En canvi, el DDLC sí que recull la nostra accepció en diversos textos literaris d'arreu.

Tot i que explicarem per què es deu produir aquest desajust entre la lexicografia normativa i la descriptiva, també s'ha de tenir en compte que, col·loquialment a les hores d'ara, hem pogut constatar que la varietat del català que fan servir els parlants més ancians tendeix a no utilitzar *guardar* en aquest sentit; per contra, fa l'efecte que s'estén implacablement entre el jovent pertot arreu. No cal dir que els exemples del DDLC provinents de diversos dialectes, i tots de principi i mitjan segle xx, indiquen també que aquesta accepció ja és coneguda en català ni que siga en àmbits formals, almenys, d'un segle ençà.

Cal afegir que col·loquialment gran part dels altres sentits del verb *guardar* s'han quedat bastant obsolets o bé s'han fixat en construccions lexicalitzades: *Déu vos guard, nadar i guardar la roba, guardar les espatles, guardar silenci, guardar llit*. D'altres tenen una vigència més aviat literària: *guardar-se de fer alguna cosa, guardar les muralles, guardar la innocència, guardar-se de l'enemic*, etc. Caldria fer un estudi dialectològic més aprofundit per a constatar la vitalitat d'aquest verb a l'hora d'ara.

3. EL CONTEXT ROMÀNIC I ALTRES LLENGÜES PRÒXIMES²

Per al sentit [POSAR EN LLOC RESGUARDAT], i per als que s'hi relacionen, cada llengua romànica ha generat unes unitats lèxiques pròpies, parcialment coincidents amb el català. Actualment (*a*)*desar* és un verb només nostre, tot i que és paral·lel al

2. Agraïm l'ajut oferit per C. Iliescu i C. Lupu (rom.), C. Galiana (fr.), C. Balaguer (occ.), C. Arronis (it.), F. Rubio i A. Lillo (ang.), E. Outeiro (gport.), C. Pusch i E. Sánchez (al.) i G. Nuzhdin i V. Mostovaia (rus).

castellà antic *condesar* 'ahorrar, economizar', 'reservar, poner en custodia y depósito algo' (DRAE). El verb *estotjar* té continuïtat en el gascó *estujar*. En canvi, a la resta de parlars occitans sembla que predominen dues formes: (a) *estreimar*, verb que, literalment, significa 'posar en extrem', això és, 'posar tota la cura i l'atenció en l'execució d'una cosa', sentit aquest documentat en català antic (DCVB); i (b) molt sovint també, el verb *recaptar*, provinent de 'recapte', que originàriament té el sentit d'atenció, esment'. No obstant això, en els altres dialectes i en l'occità normatiu no es desconeix *estujar* (i hi és general el substantiu *estug*, d'on ve l'espanyol *estuche*), i es defineix amb sentits molt pròxims als del català: 'mettre dans un étui, cacher; conserver, réserver' (Levy); 'tancar en un estoig / fig. tancar, amagar' (Dicc. cat./occ., Balaguer & Pojada 2012). El germanisme *gardar* (aranés *guardar*) coexisteix en sentits pròxims amb els verbs anteriors, però sembla que de manera puntual: *Garda lo quasèrn dins lo tirador*. També es conserva en frases del tipus *Garda aquò secret*, que es relaciona semànticament amb el sentit antic de 'mantenir (un sentiment, un secret)'.

El valencià *alçar* presenta continuïtat geogràfica amb l'aragonés: *alzar* 'conservar, guardar, recoger', 'meter bella cosa en un puesto u combenién' (Andolz 1992); *Alzó ro libro en o repalmar* (Aragüés 1990); *alzar* 'guardar en general y también guardar dinero' (ALEAV, 1504n, A1204). Els parlars castellans de l'interior i sud del País Valencià també han mantingut aquest verb amb fermesa: a Ademús (Gargallo 2004: 278); a Requena i Utiel (Briz 1991: 101); a Asp (Galvañ & Sala 2002: 27); a Jumella (Hernández 2004: 40); al nord-oest de Múrcia (Gómez 1991: 44). És un verb compartit amb la resta del castellà oriental, inclosa la Manxa central, i la major part de l'espanyol d'Amèrica, segons mostren els diccionaris i estudis dialectals consultats: «Para el significado peculiar 'llevarse (algo), recogerlo, guardarlo en su lugar', muy normal en Murcia (G. Soriano), Almería, la Argentina (M. Fierro I, v. 370), etc». (DCECH); el *Diccionario de americanismos* l'arregla a Mèxic, Guatemala, Honduras, el Salvador, el nord-oest de Costa Rica en les accepcions següents, depenent del lloc: 'guardar algo en un sitio, preferiblemente alto', 'devolver el orden y la pulcritud a un lugar o a unos objetos' i 'guardar algo en un sitio'. Segons el DCECH, dins l'àmbit peninsular s'estén a algunes varietats del basc: «cf. también el vasco *altxa, altxatu* 'esconder, guardar'».

[POSAR EN LLOC RESGUARDAT] és *guardar* en castellà i en portugués (*guardar* en gallec). Precisament en l'àmbit iberoromànic aquest verb ha eixamplat més el seu significat: en els parlars gallegoportuguesos *aguardar/agardar* és 'esperar'; l'espanyol actual ha bandejat aquesta accepció, que fins fa poc tenia molta més extensió i vitalitat.

El francès antic coneixia *estuiier* i *estoiier* amb sentits pròxims als del català, però aquest terme ha desaparegut del tot en la llengua actual, que ha desplegat àmpliament el verb *ranger*, d'on deriva el nostre *arranjar*, amb els sentits bàsics de *desar*, a partir del valor primitiu d'ordenar'. És també ben usual en aquestes accepcions *garder*, que és gairebé obligat en casos com ara *garder un secret*; *Je garde de très bons souvenirs de lui*. *Regarder* s'ha especialitzat amb el valor de 'mirar'. El genèric *mettre* equival a 'desar' en el cas següent: *Ne mets pas le portefeuille dans ta poche*.

L'italià fa servir col·loquialment *mettere* al costat de *(man)tenere*, considerat més formal o antic; amb el valor de 'conservar', 'reservar alguna cosa a algú' o 'estalviar' el verb adient és *conservare*; d'altres sentits com ara 'mantenir un secret' s'expressen amb aquest mateix verb: *Mantieni il segreto*. El germanisme *guardare* s'ha especialitzat amb el sentit de 'mirar'.

En romanés, els sentits de *conservar*, *reservar*, *mantenir* i *estalviar* els assumeix el verb *a păstra*, procedent del grec modern *παστρέω* 'netejar, endreçar': *Păstrează acest inel pe care ți-l dăruiesc*; *Păstrează-mi secretul*. De vegades, es fa servir també el verb *a pune* 'posar', tot matisat amb els adverbis *bine* o *deoparte*: *Pune ceva deoparte*; *Pune bine acest inel*. El sentit [POSAR EN LLOC RESGUARDAT] s'expressa amb els verbs *a băga* 'posar', d'etimologia discutida, *a vârî* 'introduir', d'origen eslau, *a pune* (<PONERE) i *a ține* (<TENERE).

Passant a altres llengües no romàniques, l'anglès per a aquest concepte, en sentit ampli, es reparteix les unitats lèxiques següents: la més usada és *to keep*, procedent de l'antic CEPAN 'aprofitar, mantenir, observar', relacionat amb CAPIAN 'mirar'. Aquest lexema apareix al costat de *to put in*, *to store* 'emmagatzemar' i *to save* 'estalviar, salvar'. L'alemany fa servir *räumen* 'endreçar', *stecken* 'ficar', *stellen* 'col·locar', *aufbewahren* 'conservar' i *verwahren*, que equivaldria a 'posar en un lloc segur'. La situació en rus és semblant a aquesta llengua germànica, de manera que les possibilitats són múltiples: *убирать* 'arreglar, ordenar', *хранить* 'conservar', *класть* 'posar', *совать* 'ficar', *относить* 'portar', *сберегать* 'estalviar' i *прятать* 'amagar'.

Es pot concloure que, a grans trets i per a la constel·lació de sentits que en català es relacionen amb [POSAR EN LLOC RESGUARDAT], les llengües destacades fan servir ben sovint termes relacionats amb la idea bàsica de 'col·locar en un lloc' com ara *posar* (*a pune*, *a băga*, *класть*) o *ficar* (*mettere*, *mettre*, *stecken*, *совать*); en altres casos, s'utilitza la noció de possessió o manteniment (*(man)tenere*, *a ține*); o bé, de manera especialment freqüent, la idea de 'parar atenció' o de 'mirar, observar' (*guar-*

dar, servir, estremar, conservare, aufbewahren, хранить, to keep). A més a més, també s'hi relacionen altres sentits com ara 'endreçar; arregar' (*räumen, a păstra, ranger, убирать*), 'salvar' o 'estalviar' (*to save, сберечь*). Com veiem, la idea inicial de 'parar atenció, mirar' sura en gairebé totes les unitats lèxiques que apareixen en les llengües estudiades ací, com també la trobem en el llatí *SERVO* i en el català *guardar*.

4. VALORS SEMÀNTICS IMPLICATS EN [POSAR EN LLOC RESGUARDAT]

Abans d'estendre'ns una mica en l'evolució semàntica de les quatre unitats lèxiques seleccionades, convé que establim quins són els raïms en què podem estructurar la semàntica dels nostres quatre verbs i quins són els sentits que hi tenen a veure. Aquesta estructuració ens permetrà analitzar les evolucions diacròniques del significat de cada verb, superposar-les i extraure'n conclusions. Cal dir, però, que no és la nostra intenció investigar quin sentit és el prototípic en cada moment. Per això, més que de nuclis semàntics, parlem de *raïms* semàntics, per a referir-nos a l'agrupació de sentits que tenen una relació més forta de semblança de família (Geeraerts 1997, 2010), sense fer insistència a delimitar el sentit central d'aquest núvol semàntic.

Etiquetem cada sentit amb un verb sense complements. En dos casos marquem, amb una preposició en subíndex, un tret rellevant de caire més o menys argumental (com ara *de*, que indica origen, o *en*, que indica locatiu). Per altra banda, assignem a cada raïm una figura geomètrica perquè la comparació alhora onomasiològica i semasiològica dels verbs en qüestió siga més entenedora:³

R■VIGILAR	[FIXAR-SE]	'fixar-se, estar pendent d'un determinat objecte o persona'
	[ATENDRE]	'atendre, aplicar l'enteniment a un esdeveniment, parar atenció per arribar a ser-ne conscient'
	[VIGILAR]	'vigilar, atendre algú o alguna cosa, custodiar algú o alguna cosa'
	[PROTEGIR]	'protegir alguna cosa perquè no patisca un mal'
	[PROTEGIR _{DE}]	'protegir alguna cosa d'un mal, d'un perill'
	[EVITAR]	'evitar que passe alguna cosa, procurar que no ocorrega alguna cosa'

3. Per a organitzar cada raïm de sentits no hem tingut en compte el criteri cronològic ja que, per a cadascun dels quatre verbs que estudiem, els sentits es despleguen en moments històrics diferents.

	[MIRAR]	‘mirar, dirigir la vista’
	[ESPERAR]	‘creure que alguna cosa succeirà, esperar’
R [▲] MANTENIR	[MANTENIR]	‘mantenir les condicions, la situació, un sentiment’
	[COMPLIR]	‘complir una llei, una regla, acatar’
	[CONSERVAR]	‘conservar un document, un aliment o una altra cosa durant un temps, per evitar que es perda o que siga alterat’
	[RESERVAR]	‘reservar una cosa per a algú, amb algun objectiu’
R [•] DESAR	[CONSERVAR _{EN}]	‘conservar un document, un aliment o una altra cosa en un lloc perquè s’hi mantinga’
	[DESAR _{EN}]	‘posar en un lloc resguardat, tancat, circumscrit (en un recipient, un armari)’
	[SOTERRAR]	‘soterrar, ficar un cos mort en un taüt i enterrar-lo’
	[DESAR]	‘posar en un lloc tancat (usat sense lloc explícit)’
R [●] RETIRAR	[RETIRAR]	‘apartar alguna cosa del lloc on era’
	[ENDREÇAR]	‘posar en bon orde’
R [★] AIXECAR	[AIXECAR]	‘moure cap amunt’

5. EL VERB *ESTOTJAR*

5.1 El verb *estotjar* es documenta a bastament des dels orígens de la llengua i es manté viu fins a l’actualitat, tot i que clarament desgastat, no solament perquè se circumscriu geogràficament a un territori reduït del domini lingüístic, sinó també perquè n’han desaparegut alguns dels sentits antics. És un mot patrimonial, heretat del llatí a partir de la variant tardana *STUDIARE, que alhora procedeix d’un anterior STUDERE, inicialment ‘esforçar-se, dedicar-se a’ i, per extensió, ‘tenir zel, interès, procurar la conservació d’una cosa’; el substantiu STUDIUM equivalia a ‘dedicació, interès, zel’. El verb està documentat en la patrologia llatina, com ara en un text del nord de França del segle XII amb el sentit de ‘cuidar’: «[...] quem illa acceptum diligenti cura *studiari* fecit». Aquest, per tant, devia ser el sentit primer. Ortogràficament apareix sota les variants *estojar*, *estujar*, *estoyar*, *estoxar*, *stojar*, *stoyar*, *stuyar*, *estogar* i *estojar*; no hem trobat mostres de l’actual variant ortogràfica *estotjar*.

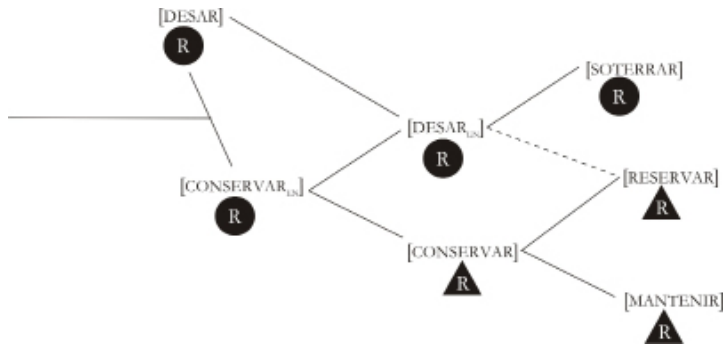

Figura 1. Estructura semàntica d'estotjar

5.2 Des dels orígens de la llengua en tots els casos testimoniats el significat d'*estotjar* es lliga al sentit de [DESAR], usat sense complements de lloc. Aquest mateix valor semàntic continua viu al llarg de les centúries subsegüents i està molt ben documentat en el *CICA* des dels inicis:

- (1) E trobà-sse costa l'autar ab lo ciri en la mà que li avia trencat lo misatye. [...] Enaprés ela [l']*estuyà*, cor avia tan gran vertut: que tota persona que-l tocàs que fos malaute, mantenent era garit. (*Vides de Sants Ross.*, 255, xiiib)
- (2) —*Estojats* aquests diners, que servir-nos han (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentina II*, 656, xiiib)
- (3) Volgué tornar en la bahina la spasa e no podia, que un home armat prou té a fer de poder *estojat* la spasa. (*Tirant lo Blanch*, 296, xvb)

De vegades, *estotjar* va emparellat amb sentits complementaris, com ara 'posar, ficar' o 'conservar':

- (4) Les coses mobles del pubill, les quals si eren *servades e estojades* no-s porien servir ni salvar, axí com és forment e vi. (*Furs de València*, 83, xiva)

5.3 Des dels inicis, també apareix el sentit de [CONSERVAR_{EN}] amb locatius caracteritzats com a extensos, immòbils, de vegades poc delimitats o de vegades més circumscrits, com ara *orris*, *arxiu*, *obradors*, *porxes* o bé *un lloc*, *allà* (*on li plagué*), entre altres:

- (5) Cor negunt om no pot lo forment bé *estuyar en los oris*. (*Vides de Sants Ross.*, 264, xiiib)

- (6) E vench-se'n a la ciutat ab les claus, e les mès e *estojà là hon li plach*. (*Clams i crims a la València medieval*, 230, xiva)
- (7) Item que nengun carnicer no gós degollar, squarterar ni scorxar, metre ni *stojat* negunes carns *en llurs obradors ne en altres lochs apartats* sinó *en los porxes de les carniceries* de la dita ciutat. (*Manual de consells*, 69, xivb)

5.4 En el segle xv documentem, a partir del sentit [CONSERVAR_{EN}] i potser combinat amb el de [DESAR], el sentit de [DESAR_{EN}], amb complements que expressen llocs menys extensos, mòbils i clarament circumscrits. Els locatius poden ser físics com ara un *estoig*, un *vexell*, una *bahina*, una *cistella*, etc. i metafòrics: *el cor*, *les entràmenes*, *lo vexell de la tua memòria*, *los lochs més secrets de la vostra ànima*. En general, l'objecte per si mateix, sense la supervisió o el control de ningú, protegeix i custodia la matèria continguda:

- (8) E tentost manà que la galina que la levassen de la taula perquè la mare no la veés ne-n menjàs, la qual galina féu *estojat en una cistella*. (*Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet*, 311, xva)

5.5 En els textos quatrecentistes comencen a proliferar els exemples d'*estotjar* en què es fa explícita la presència d'una meta, normalment de caràcter humà —un destinatari—, com es veu en (9-10), però també n'hi ha de caràcter inanimat. Normalment no s'esmenta el locatiu. Així doncs, naix el sentit [RESERVAR]:

- (9) Quant a Curial vengueren los exploradós faent relació que tots los turchs eren en la batalla e no y havia embosca alguna, ladonchs Curial, qui vuyt mília hòmens d'armes havia *per a sí estojats*. (*Curial e Güelfa*, 364, xvb)
- (10) E, après que lo Senyor hagué menjat, la senyora mare sua e Joseph se dinaren ab sola fruyta e pa, car los ous *estojaven per al Senyor*, que altre no podia menjar. (*Vita Christi*, 341, xvb)

Ben sovint el complement directe exigit pel verb *estotjar* pren un sentit menys tangible i, per tant, més abstracte i metafòric (*perills e dans*; *les llàgremes*), com es pot comprovar en els exemples següents:

- (11) ¿No saps los perills e dans que·t stan *estojats* si lo señor mestre sap que en aquesta hora tu ést fora del castell? (*Tirant lo Blanch*, 366, xvb)
- (12) E vista la tua victoriosa e no sobrable excel·lència [...] e, entre los déus col·locada, obtindràs lo loch que eternalment és *a tu estojat*. (*Curial e Güelfa*, 293, xvb)
- (13) *Estojats-les-vos* [les llàgremes] e no les escampets ara, que en breu vos serà temps prestat que les haurets obs. (*Curial e Güelfa*, 326, xvb)

El tema que apareix amb aquest sentit pot estar relacionat amb els diners i, per tant, s'aproxima força al significat de 'estalviar', ja siga fent explícit el destinatari o no:

- (14) Desig de haver riqueses, car, uns les desigen per viure ventolanament [...]; altres per mils haver loch e poder de peccar; altres [per] *estojat* la peccúnia e encaxar-la. (*Tractat de Confessió*, 24vb, xva)
- (15) Abans que aquesta criatura nasqués, son pare feya grans almoynes, e après que·l dit fill fon nat no·n feya negunes, car volie *estojat* ço del seu *per heretar lo dit fill*. (*Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet*, 359, xva)

5.6 En contextos en què es desplega el sentit anterior de 'reservar una cosa per a algú, amb algun objectiu', la destinació pot esdevenir purament temporal i explicitar-se. Així doncs, es focalitza sobre el tret de duració cronològica i arribem al sentit de [CONSERVAR] sense locatiu:

- (16) A tots basta largament a menjar, e a sembrar, e a vendre, e a mercadejar, e a portar-lo [lo gra qui·s cull] de una terra en altra e a *estojat d'un any a altre*. (*Dotzè del Crestià*, 296, xva)

5.7 El sentit de [MANTENIR] apareix en el segle xv i prové de la utilització de [CONSERVAR] en contextos abstractes. S'hi aplica, doncs, l'anomenada metàfora ontològica (Lakoff & Johnson 1986: 63-70), on el tema que forma part de l'estructura semàntica d'aquest verb deixa de ser un objecte que es desa per a esdevenir un sentiment o un concepte:

- (17) Mas la Güelfa escoltava molt volenterosament tots *los actes* de Curial, e, jatsia davant les gents fort poch los loàs, emperò, *estojant-los* dins son cor. (*Curial e Güelfa*, 366, xvb)

5.8 En el segle XVI, apareix un nou sentit de caire cultural i ideològic: [SOTERRAR]. Realment no hi ha gaire desplaçament semàntic respecte del sentit més antic. En aquest cas, però, el taüt fa de receptacle que embolcalla el mort, que el protegeix. Segons el DCVB, és propi del mallorquí el refrany *Déu mos ne guard, i que no mos n'estoig!* que «es diu després de sentir contar una desgràcia, malaltia, gran tribulació, etc.». Es tracta d'un troballa molt interessant perquè el punt d'arrancada d'aquest sentit està vinculat a l'ús eufemístic, atés que permet evitar l'expressió directa de verbs com ara *soterrar* o *enterrar*, massa vinculats a la mort i, per tant, vedats en un context cultural en què es considera que no se n'ha de parlar:⁴

- (18) A hon stigué a vista de tot lo poble fins a l'altre divendres de la semana après següent [...], en lo qual dia *se estojà lo dit cos* de sant Loys sens solemnitat ni processó, perquè *se estojà* de nit. (*Llibre d'antiquitats*, 251, xvib)

5.9. En conclusió, podem afirmar que el verb *estotjar* ocupa completament els quatre sentits del raïm de R[•]DESAR i gairebé tot el de R[▲]MANTENIR, almenys, fins al segle XVI.

6. EL VERB DESAR

El verb *desar*, que adopta ben sovint la variant fonètica *adesar*, deriva del llatí (AD)DENSARE, que pren el sentit de 'espessir, comprimir', d'on degué sorgir 'enfosquir, fer opac, fer que una cosa o persona no es veja' i, sobre aquesta base semàntica surt 'retirar'.

6.1 Aquest sentit 'retirar' és precisament l'únic valor que hem sabut trobar en els textos catalans des dels orígens fins al segle XVI:

- (19) E per ço, car la experiència del dit ofici se pertany fer *desar* les gents davant la nostra presència en tot loch. (*Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, 113, xivA)

4. Martines dona aquesta explicació per al cas d'*estimar* (vg. 1999: 1223).

Aquest valor inicial, que trobem en la llengua clàssica i que ha continuat tímidament fins al segle actual, s'acompanya sovint dels verbs *abcegar* 'ocultar' i *absentar* amb la intenció de reforçar la idea de separar, allunyar o amagar una cosa o algú per impedir que es veja:

- (20) Lo dit comanador [...] requerí·l que·n feés escorcoyl o·l li·n lexàs fer juaçosament, ans que la dita sal no·s puxa *desar ni abcegar*. (*Pergamins, processos i cartes reials II*, Doc. 127, xiiib)
- (21) Aquel qui demana ne perdria son dret si la cosa aquella era *desada o absentada*. (*Costums de Tortosa*, 228, xiiib)

El sentit de 'retirar' apareix també especialitzat en terminologia jurídica, equivalent a 'abstenir-se, inhibir-se':

- (22) E si per aventura s'esdevenia que ·I· dels júgies, o per malea o per altra cosa, no volgés ésser al plet ne enantar, o·s *desara*, lo veger per sentència dels ciutadans lo·n deu forsar e destrényner. (*Costums de Tortosa*, 139, xiiib)

Hi ha un cas en el qual es fa explícit el locatiu en una construcció causativa:

- (23) Fetes *desar* les altres monges [cascuna a son loch]. (*Curial e Güelfa*, 91, xvb).

6.2 En la segona part del segle XVI es fa trobadís un context que s'aproxima als sentits moderns. En concret, canvia la construcció sintàctica en què apareix, ja que es fa explícit un locatiu no circumscrit (*a la porta del cor de la Seu*), al qual sembla que s'afig implícitament el tret de duració cronològica, pròxim al sentit de [RESERVAR] i també al de [CONSERVAR_{EN}]. Es tracta d'un procés metonímic en què el fet de retirar un determinat objecte implica tenir la voluntat de reservar-lo allà per a l'ocasió següent o conservar-l'hi perquè no es faci malbé:

- (24) Lo dit senyor rey posà los genolls y adorà la Vera Creu, la qual tenia dit senyor arcabisbe, e adorada aquella jus lo dit pali entrà dins dita Seu, e tirant vers lo cor, *a la porta del qual fonch desat* lo dit pali. (*Llibre de les Solemnitats de Barcelona VII*, 135, segle XVIIb)

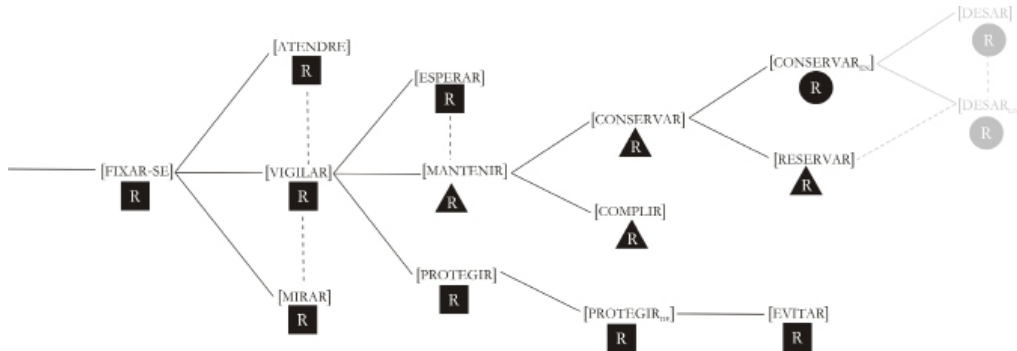
6.3 Tota la documentació que hem fet servir fins al segle XVII només mostra, com hem vist, algun indici tardà del desplegament semàntic modern del verb *desar*, que en principi abraça un únic sentit del raïm $R^{\bullet \text{RETIRAR}}$, el més bàsic i relativament pròxim al significat etimològic ((AD)DENSARE ‘fer dens, fer opac’). El verb estudiat s’endinsa en el raïm $R^{\bullet \text{DESAR}}$ de manera anecdòtica i partir d’aquest punt cal suposar que deu ser al segle XVIII, i sobretot al XIX, quan *desar* desplega, segurament només al Principat, el sentit modern, refermant la presència del locatiu que ja s’enregistra al segle XVI. Un rastreig pels diccionaris coetanis ens ho confirma. M. Aguiló, al costat de l’accepció antiga —‘separar, apartar, retirar’—, afegia l’actual ‘guardar, estojar’ i en P. Labèrnia *desar* és igualment ‘posar alguna cosa en lloch segur. *Guardar, alzar, condesar, reservar*’ i ‘apartar de la vista alguna cosa, reservant-la. *Retirar*’, a més de ‘posar a algú pres. *Aprisionar*’. En el valencià de l’època no està documentat ni al *Diccionario Valenciano-castellano* de Ros, del 1764, ni al d’Escrig, del 1851.

7. EL VERB *GUARDAR*

7.1 El verb *guardar* és un manlleu germànic que el català adquirí en algun moment de l’alta edat mitjana i que es documenta en el nostre corpus des dels orígens amb molta vitalitat i força contextos i sentits. Segons *DCor* (s.v. *guardar*), aquest verb prové del germànic *WARDON*, que, al seu torn, deriva de *WARDA* ‘acte de cercar amb els ulls’ i aquest de *WARON* ‘atendre, prestar atenció’. Sent així, es pot considerar bàsic el sentit ‘parar atenció, estar pendent, atendre, sobretot amb la mirada o també amb altres sentits, d’alguna cosa que s’esdevé, fixar-s’hi’.

No és objectiu fonamental d’aquest treball establir quin ha estat i com ha evolucionat el sentit central o prototípic en cada moment històric. Per això, per a entendre l’evolució semàntica de *guardar* hem considerat el sentit més pròxim a l’etimològic com a central. A partir d’aquest sentit es poden establir relacions de semblança de família amb altres sentits derivats que despleguen la xarxa semàntica radial del verb *guardar*. Creiem que s’hi poden comprovar tres dels raïms semàntics que hem presentat més amunt i que representem en la figura 2:

Figura 2. Estructura semàntica de *guardar*

(a) *Guardar* ocupa completament el raïm $R^{\blacksquare}_{\text{VIGILAR}}$, el més antic i, amb seguretat, existent abans de les nostres primeres documentacions al segle XII. Aquest raïm parteix del sentit bàsic [FIXAR-SE] ‘posar atenció (sobretot amb el sentit de la vista) en alguna cosa concreta’ i es desplega en tres branques que contenen diversos sentits d’extensió eminentment metonímica de base inferencial: en la més prolífica hi ha [VIGILAR], [PROTEGIR], [PROTEGIR_{DE}] i [EVITAR]; en segon lloc, hi ha el sentit de [MIRAR] i, finalment, el sentit de [ATENDRE] i, més marginalment, [ESPERAR]. Tots aquests sentits, llevat del darrer són primerencs, ja documentats en el nostre corpus al segle XIII.

(b) *Guardar* també s’estén al llarg de tots els sentits amb què hem construït el raïm $R^{\blacktriangle}_{\text{MANTENIR}}$. Ací es produeix un canvi de l’esquema semàntic del raïm anterior, ja que se situa en primer pla el tret de ‘duració en el temps’: [MANTENIR], [COMPLIR], [CONSERVAR] i [RESERVAR]. L’extensió d’aquests sentits també és fonamentalment de base metonímica inferencial. Tot aquest raïm és també antic però els sentits [CONSERVAR] i [RESERVAR] són poc freqüents i, sembla, d’extensió un poc més tardana.

(c) Finalment, *guardar* s’endinsa només de manera parcial en el raïm $R^{\bullet}_{\text{DESAR}}$, quan pren rellevància el lloc en què es manté un determinat objecte. De fet, només constatem el sentit de [CONSERVAR_{EN}], però de manera molt parcial i relativament tardana. Aquesta extensió semàntica fa emergir l’expressió del locatiu, un dels elements del model conceptual situacional o *escenari* en què se situa [CONSERVAR]. El *CICA* no dóna testimonis de l’aparició de les accepcions [DESAR_(EN)].

7.2 El raïm R^{■VIGILAR} es pot situar en un escenari que requereix la participació d'un subjecte humà que té la capacitat de percebre el món exterior a través dels sentits, entre els quals és preminent el de la vista. El subjecte també té capacitat intel·lectual de discernir o focalitzar sobre alguna cosa concreta que percep (que veu) aplicant un criteri determinat. El sentit bàsic de *guardar*, que hem anomenat [FIXAR-SE], s'esdevé quan el subjecte activa alhora totes dues capacitats. Tot i que sembla que és l'etimològic, és poc freqüent en el nostre corpus:⁵

- (25) Lo veger ab los jugies d'aquel plet covén que vagien a aquela honor, e que *garden* aquel esplet quin és. (*Costums de Tortosa*, 229, XIIIb)

No cal dir que fixar-se en un punt implica aplicar-hi el sentit humà més rellevant: la vista. Aquesta implicació metonímica permet deixar parcialment en segon pla el tret de l'atenció i això condueix al sentit de [MIRAR]. Aquest és un dels sentits més antics (constatat ja en germànic), dels més freqüents en català clàssic (sobretot sota la forma *esguardar* i abans que *mirar* començara a prendre-li espai) i, com hem vist, desplegat al màxim en italià i francès (*guardare/esgarder*). El podem trobar formant part de construccions locatives, com la de (26), però també transitives i intransitives:

- (26) E sobre açò lo dit Salamó levà la cobertora de sobre la oylla e *guardà* dins en la oylla e dix que poca salssa hi avia (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina*, 61, XIIIb)

7.2.1 Com déiem, el fet de fixar-se en una cosa o en un esdeveniment també implica activar la capacitat intel·lectual de discernir i, doncs, de centrar l'atenció sobre un punt atenent uns determinats interessos. És així com l'interlocutor pot inferir que l'acció de fixar-se es produeix per l'interés que suscita l'objecte. D'aquesta manera es deriva el sentit de [VIGILAR], històricament el més sòlid. Es pot definir com 'vigilar, atendre algú o alguna cosa' i, com veiem, l'objecte pacient ha passat al primer pla semàntic. Els contextos que responen a aquest sentit són diversos i no filarem més prim en aquest treball; des de 'estar pendent de' en què el grau d'intervenció del subjecte en l'objecte és poc probable:

5. El primer testimoni del verb *guardar* apareix en un text nord-occidental de la segona meitat del segle XII. El descartem perquè no és clar quin sentit té en aquest context.

- (27) Atressí dou *guardar* que tots aqueyls que ab eyl seran sien sos amics. (*Crònica de Desclot*, III.58, XIIIb)

fins a pròpiament 'vigilar, atendre alguna persona o alguna cosa' on s'espera la intervenció en cas de necessitat:

- (28) El seynor del leyn deu *guardar* e salvar totes les coses que en son leyn són ne y aurà reebudes (*Costums de Tòrtosa*, 510, XIIIb)

També destaquen els sentits 'cuidar, tenir cura d'algú' i 'custodiar alguna cosa o algú perquè no prenga mal o s'escape', aquest darrer especialment freqüent aplicat als presoners:

- (29) Mès en sa terra d'Algar de regan ·CC· moltons ho més que eran seus, los quals *gardava* Domingo Cetina son girman (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentina*, 117, XIIIb)
 (30) Toletz-lo davant mi e ligatz-lo ab ligams de ferre, e *gardatz-lo* en una càrrec. (*Vides de Sants Ross.*, 249, XIIIb)

I des d'aquest sentit, se n'esgranen d'altres com ara [PROTEGIR], a través d'una nova implicació metonímica en què s'entén que estar pendent d'una cosa implica protegir-la de perills. Es pot ometre l'expressió d'aquests perills:

- (31) —Vé tu là segurament e no ajes paor, per so cor eu te *guardaré* (*Vides de Sants Ross.*, 56, XIIIb)

o bé expressar-los a través d'un SPrep, [PROTEGIR_{DE}], com es veu en (32):

- (32) Ans les dou governar en via de bé e *guardar de* lops e de males bèsties, que no lur fassen mal (*Crònica de Desclot*, III.90, XIIIb)

Finalment, el fet de protegir algú o alguna cosa implica evitar que sofrisca mal. D'això sorgeix el sentit [EVITAR] 'impedir que ocorregui alguna cosa, evitar-la', sobretot present en construccions amb una clàusula subordinada *i*, doncs, amb una acció:

- (33) M'à ara tramès a tu per so qu'eu te *gart* totztemps de falir (*Homilies d'Organyà*, 300, XIIIa)

7.2.2 En el sentit de [ESPERAR], molt poc freqüent en català antic, es desactiva el tret d'atenció sobre un punt i es focalitza sobre un esdeveniment probable. Pot donar-se en un context en què hom manté una actitud vigilant perquè vol que un cert esdeveniment es porte a cap. Aquest escenari sol implicar que l'atenció que algú fixa en un esdeveniment probable mostra el seu interès perquè es produïska i, doncs, hi ha la creació d'una expectativa. Aquest significat és ben conegut en castellà:⁶

- (34) E, quan él los dava perdó, tot ço que él los deya que aduxessen, o fusta o péra, no *guardaven* los cavallers que·ls hòmens de peu la y aduxessen, que éls metien la mà en tot. (*Jaume I*, 4IV, xIv)⁷

7.2.3 Per altra banda, es produeix ara un procés de subjectivització en què la capacitat intel·lectual de discernir se situa en el primer pla de la semàntica de *guardar*. Si hom es fixa en alguna cosa és perquè hi ha un esforç intel·lectual per fer-ho. Es generen així sentits vinculats a l'activitat intel·lectual, cada vegada més desvinculada de l'exterior. D'aquests, destaquem [ATENDRE], que requereix un esdeveniment (o una proposició) que ha de ser entès per un individu. N'hi ha d'altres en aquesta branca semàntica com ara 'tenir en compte alguna cosa o persona, considerar-la',

- (35) E en aquest matrimoni de mig per mig no és *gardat* qui aporta més ne menys (*Costums de Tortosa*, 275, xIIb)

o bé 'ser conscient d'un esdeveniment, adonar-se'n', entre alguns altres en què ara no aprofundim. Com veiem el procés metonímic continua sent el motor del canvi semàntic: el fet de fixar-se en un esdeveniment, d'estar-ne pendent i tenir-lo en compte implica prendre'n consciència. Així es tanca el raïm que hem anomenat R^{VIGILAR}:

- (35) Car raon és que·l conprador se *gart* què fa ne com compra, car pus él o altre, lo vici o la malaltia pot veer, *gart-se-n* si·s vol. Si no, aja-y don, que·l venedor no li n'és tengut de ren e pagar que aytal lo volc comprar, *et scienti et volenti dolus non infertur* (*Costums de Tortosa*, 243, xIIb)

6. El verb és bastant freqüent a partir del segle XVI en català sota la forma *aguardar* i, actualment, és ben conegut en el valencià del Vinalopó, no solament en el nostre sentit [ESPERAR] (en anglès *to hope*) sinó en el de 'romandre esperant' (en anglès *to wait*).

7. Aquest exemple és el que dona el DCVB per a aquesta accepció.

7.3 Quan es deixa de focalitzar sobre el tret 'atenció' i se situa en primer pla el manteniment de la situació on es troba l'objecte vigilat, sorgeix el sentit de [MANTENIR] 'mantenir un estat de coses (la situació, les condicions, un sentiment, etc.)'. El fet d'atendre alguna cosa per a vigilar-la sol anar relacionat amb una duració important. Aquesta duració pot implicar que hi ha intenció de mantenir inamovible una situació o un estat determinats. S'inicia el raïm $R^{\blacktriangle \text{MANTENIR}}$:

- (37) En atretal guisa fermament sia *guardada* la treva e la seguretat que manaran los prínceps éser tenguda entre els enemics (*Usatges de Barcelona*, 61, XIIIa)
- (38) Car los parens de Sent Pere foren homes no fesels e iretyes, de la qual eror *se gardà* tot nèdeu (*Vides de Sants Ross.*, 427, XIIIb)

A partir d'aquest se'n desplega un altre, potser de caràcter més aviat metafòric atés que del domini dels estats es passa al domini més concret de les normatives, com a entitats reguladores que permeten el manteniment de certs estats: [COMPLIR] 'mantenir una norma, una llei, respectar-la, complir-la':

- (39) —Tu, los decretz dels teus prínceps *gardes*, e eu la lig del Déu meu *gardaré* (*Vides de Sants Ross.*, 52, XIIIb)

Novament es torna a utilitzar el domini dels estats ara per a estructurar el domini dels objectes. El sentit [CONSERVAR] 'mantenir alguna cosa (un document, un aliment, una pertinença, etc.) durant un cert temps per evitar que es perda o que siga alterada' és poc freqüent en el XIII:

- (40) Enaxí, certanament, temia perdre la securitat de la sua pobretat, con rics avars solen *gardar* les lurs riqueses, tro que per força les àn a lexar (*Diàlegs de Sant Gregori*, 42v, XIIIb)

Alhora, d'aquest darrer se succeeix el sentit de [RESERVAR] 'reservar o destinar una cosa per usar-la en el futur o per a alguna persona'. Aquest sentit es genera actiu i, doncs, expressant la destinació. Per això es caracteritza per requerir la presència d'una meta, que pot ser de caràcter humà, això és, un destinatari; o no humà, és a dir, una destinació o finalitat, la qual ben sovint pot tenir caràcter temporal —un altre moment posterior. En el XIII només n'hem sabut trobar una ocurrència, l'exemple (41):

- (41) Era una femna nobla que avia un emfant que aucís; e cuys-lo per fam. Del qual menyà la meytat, e l'autre meytat amagà. E enayxí com layres li volgren robar la sua casa [...],

[la femna] los mostrà los membres de l'enfant e los dix: —Veus que eu vos *hé gardada* la part melor. (*Vides de Sants Ross.*, 457, xiiib)

N'hi ha alguna ocurrència més en el segle xv (42-44) i, de manera ocasional, més tardanament. És un sentit poc freqüent:

- (42) Dignes-me, què-s feren les dobles que *guardaves* per a la vellea e on és l'esperance que en elles havies? (*Recull d'Exemples*, 68, xva)
- (43) És ver que tothom *guarda* los paraments e altres arreus per a quant lo rey hi sia e la cort serà plena (*Curial e Güelfa*, 169, xvb)
- (44) Pensaren alguns alsar-la⁸ [la fusta] y *guardar*-la per a portes y finestres que necessitava la església (*Memòries Esplugues*, 99, xviiiia)

7.4 El raïm R^{•DESAR} pren carta de naturalesa quan es fa explícit un dels elements que conformen l'escenari en què s'emmarca aquest verb: la localització. Ara es focalitza sobre aquesta i esdevé necessària. Inicialment té caràcter més aïnes d'adjunt verbal i, a poc a poc, esdevé cada vegada més argumental. La conservació o el manteniment d'un objecte físic és millor quan es produeix en un lloc determinat, específic, protegit també de les mirades. Paradoxalment la vinculació inicial amb sentit de la vista dóna lloc ara a l'amagament de l'objecte, que és, al capdavant, una altra manera de protegir-lo.

Creiem que justament és en els contextos següents on s'esdevé aquest primer sentit del raïm [CONSERVAR_{EN}]. Constatem que el lloc pot ser un espai no circumscrit (com ara podria ser l'ampit d'una finestra, un prestatge, damunt el taulell); en trobem el primer exemple en la segona meitat del xiv amb un locatiu inespecífic (vg. (45)):

- (45) Aprés *guarda-la* [la urina] *en loch* que y haja bella lugor e clara (*Cànon Avicenna*, 121r, xivb)

El lloc pot caracteritzar-se també per ser circumscrit però extens i immòbil (com ara una habitació, una cisterna, un arxiu, una casa), com es veu en (46-47), que són testimonis posteriors, de la primera meitat del segle xvi:

8. Ací *alçar* té el sentit de 'llevar, retirar'.

- (46) Les controvèrsies en la reparació del temple de Hierusalem se definiren per los libres dels annals dels persians *guardats* en los archius y librerías de Babilònia y Egbathània (*Crònica de Beuter*, 80, xvia)
- (47) [Elx] no té aygua dolça si no la que cau del cel, que la *guarden* en cisternes (*Biografia Cat. de Valeriola*, 161, xvia)

És acceptable admetre que el locatiu no és argumental, almenys en els dos primers casos. Com veiem, són els pocs casos clars d'aquest tipus de context en tot el corpus.

Si el lloc esdevé circumscrit, relativament menut i més o menys mòbil (un armari, una caixa, una bossa, la butxaca, una capsa), arribaríem pròpiament al sentit [DESAR_{EN}]. En aquest punt quedaria el camí obert envers els sentits de [DESAR] en ús absolut i de [ENDREÇAR] 'posar al seu lloc, evitar que faça nosa, arregar, recollir, ordenar'. Però no hem testimoniat per a *guardar* cap d'aquests tres darrers sentits en el *CICA*.

7.5 Hem pogut constatar una variació cronològica en el nombre d'ocurrències de cada raïm. Tot i que no n'hem fet la quantificació exacta, podem afirmar que des dels inicis del segle XIII a finals del XIV augmenten les ocurrències del R^{▲MANTENIR}, sense apreciar-se una davallada de les del R^{■VIGILAR}. Les accepcions que encabim en el primer raïm semàntic són presents des dels inicis i es mantenen, en general, en els textos escrits, almenys, fins el segle XVI. Només disminueix la força de *guardar* amb el sentit de [MIRAR] i es constata que pot arribar a expressar el sentit de [ESPERAR], sobretot més tardanament i sota la variant formal *aguardar*, coincidint amb el castellà, a partir del segle XV.

Les primeres accepcions de R^{▲MANTENIR}, que hem etiquetat com a [MANTENIR] i [CONSERVAR], són també pròpies de tot el període, des dels inicis. Per contra, el sentit de [RESERVAR] es manifesta al segle XIII de manera excepcional i és sobretot al XIV-XV que dona alguna ocurrència més, tot i que sempre bastant discretament.

El raïm que s'inicia en R^{•DESAR} es documenta de manera absolutament parcial en el nostre corpus. Com hem pogut comprovar, ja al segle XIII s'ha produït un gran desplegament de la semàntica del verb *guardar*, tot i que no és fins a la segona meitat del segle XIV que comencen molt tímidament a documentar-se les primeres ocurrències cap al desplegament inicial del raïm R^{•DESAR}.

Només testimoniem el primer sentit, pròxim al valor més antic, de [CONSERVAR_{EN}] amb una caracterització específica del lloc expressat (no circumscrit, extens, immò-

bil). Per això, podem afirmar que *guardar* no ha servit en català per a expressar cap dels dos sentits més característics d'aquest darrer raïm i, doncs, no ha significat mai [DESAR_{EN}]. Aquest estat de coses encaixa perfectament amb l'estructura semasiològica que del verb *guardar* en dibuixen el diccionari normatiu de l'IEC i el DCVB. Encara més, el *Diccionari de la Llengua Catalana* (1839) de Labèrnia ja dona bàsicament les accepcions dels nuclis R[■]VIGILAR i R[▲]MANTENIR, però cap de les de R[•]DESAR. Tampoc no l'arrepleguen el *Diccionari Aguiló* (1914) ni el *Tresor* de Griera (1966).

8. EL VERB *ALÇAR*

En castellà, els testimonis que tenim d'aquest verb amb els sentits de [RETIRAR], [ENDREÇAR] i [DESAR], ja són del segle XIII i n'hi ha documentació posterior fins l'actualitat. Per tant, aquest ús és ben antic en aquesta llengua i hi té molta vitalitat, com ja hem vist, encara en grans zones del castellà peninsular i americà. L'evolució semàntica d'aquest verb és complexa perquè presenta un gran desplegament semàntic. No obstant això, es pot simplificar perquè es pugui veure l'origen del nostre sentit.

Podem establir tres raïms semàntics. D'una banda, hi ha el bàsic i més antic R[★]AIXECAR, vinculat al desplaçament cap amunt; s'hi ajusta el sentit primitiu [AIXECAR]. En segon lloc, cal destacar el raïm R[●]RETIRAR, també amb dos sentits: [RETIRAR] 'retirar, llevar, apartar' i [ENDREÇAR] 'ordenar, arreplegar'. Per acabar, lògicament també s'hi conté el raïm R[•]DESAR, amb les tres accepcions [CONSERVAR_{EN}], [DESAR_{EN}] i [DESAR].

Tots els sentits són vius simultàniament en l'àmbit castellanoparlant i, en aquest cas, creiem que es pot dibuixar una evolució semàntica bastant clara. Partint del sentit originari [AIXECAR], es genera fàcilment el sentit de [RETIRAR] per un procés metonímic: retirar les coses escampades per una superfície (una taula o el terra, per exemple) sol implicar haver-les d'aixecar d'on són. El coneixement del món espenta a relacionar la retirada dels objectes amb una manera d'endreçar el lloc. Aquest canvi semàntic mostra la naturalesa enciclopèdica que el porta a terme perquè relaciona l'acció de retirar objectes d'un espai amb la d'endreçar aquest espai.

Posteriorment, el procés de subjectivització permet arribar al raïm R[•]DESAR de manera que l'acció d'endreçar provoca en el subjecte, també a través del coneixement del món, l'activació del que sol ocórrer en aquesta escena: la retirada dels objectes amb l'objectiu d'endreçar el lloc sol implicar que aquests es col·loquen en un lloc

determinat perquè no facen nosa. I, encara més, també s'activa la idea posterior que es puguin conservar adequadament per a una altra ocasió. Sorgeixen, doncs, els sentits [CONSERVAR_{EN}] i [DESAR_{EN}].

En castellà, el *DME* (1986, s.v. *alzar*) documenta el sentit de [DESAR] no locatiu (48) i [DESAR_{EN}] locatiu (49) ja en el segle XIII i amb continuïtat posterior:

- (48) Los furtos de sus prestamos non los tenien *alzados* (Berceo, *Loores*, c. 1230-1264)
- (49) Los moros ovieron lugar de *alzar* sus ganados e bienes. (Pulgar, *Crónica*, c. 1484)

La primera documentació lexicogràfica dels sentits de raïm R^{•DESAR} en castellà és de 1611 (*Tesoro* de Covarrubias). En la lexicografia posterior fins 1726 no apareix aquest sentit. En canvi, en l'edició de 1726 del *DRAE* ja es documenta *alzar*: «Vale también lo mismo que guardar alguna cosa. Lat. *servare*»; en les que van des de 1770 a 1869: «Guardar, ú ocultar alguna cosa»; en les que van des de 1884 a 1914: «Guardar o quitar de en medio alguna cosa»; en 1925-1927 «Recoger y guardar u ocultar alguna cosa»; en el *DRAE* històric de 1933 es torna a arreplegar i se'n donen testimonis ja medievals. En accepcions semblants es manté fins la darrera edició.

Atesa la distribució i la documentació castellana de *alzar* amb els sentits del raïm R^{•DESAR} (a l'est de la península Ibèrica: Andalusia oriental, Múrcia, la Manxa, Aragó i Navarra i tota la zona castellanoparlant del País Valencià i ja des del segle XIII), es pot deduir que la primera i única atestació del *CICA* en català d'aquesta accepció al segle XIII deu tenir origen extern, potser de l'aragonés o del castellà oriental (varietat aquesta en què es pot constatar influència de l'aragonés en grau divers). I justament l'arrepleguem en el text valencià on la interferència amb l'aragonés és molt palesa en bastants fragments:

- (50) Él prés del dit cup dogues per a més-les ['metre-les' ?] en los altres cuba del dit G. de Castalla, que quan lo dit cub vench en poder del dit P. Ponç, desdoguat era, e *alçaren-los* en casa de P. Ponç, Rodrigo. (*Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina II*, 666, XIIB)

En aquest cas, *alçar* s'aproxima més aïnes al sentit [CONSERVAR_{EN}], amb el locatiu exprés i, com ocorre en els primers casos de *guardar* en aquest sentit, el lloc és extens, poc circumscrit i immòbil (*en casa*).

L'absència tan acusada d'aquest mot en la resta del corpus pot indicar que aquest verb no es consolidà en valencià fins més tard, potser una vegada comença a davallar

la vitalitat d'*estotjar*. Segurament es considerava un sentit massa col·loquial del verb *alçar*. De fet, Covarrubias, en el seu *Tesoro de la lengua castellana o española* (1611), diu, per a *alçar*: «Alçar alguna cosa, en lengua tosca, es guardarla». Aquesta apreciació potser també degué aplicar-se en el cas del valencià.

Martí (2009: 259) troba *alçar* en el *Diccionari* de C. Ros (1764), primera documentació valenciana des de la del segle XIII: «guardar: quando se toma por poner en cobro y custodia alguna cosa, como el dinero, las joyas, el vestido, etc.». I afirma que «en aragonés *alzar* 'guardar' (Endize; Negredo 2001-2002: 92; Romanos 2003: 137; Rodés et alii 2005: 48) és prou general. Segons Coromines (*DCECH*, I, 224-225; *DECat*, I, 230), en castellà aquesta accepció és molt usual a Múrcia, Almeria i l'Argentina, però no fa referència al seu ús en terres aragoneses. Casanova (2002: 1672) l'inclou entre els aragonesismes o castellanismes entrats en valencià amb la col·laboració de l'aragonés». El mateix lingüista torna a considerar possible aragonesisme la nostra forma *alçar* en l'accepció cast. 'guardar' que troba en sant Vicent Ferrer, en ple segle XV (Casanova 2011: 220). Arrepleguem aquest sentit en altres diccionaris valencians posteriors: Sanelo «*alçar; guardar*» (1802), Fuster «*alçar; levantar, guardar alguna cosa*» (1827), Escrig «*alçar les collites; recogerlas*» (1851), Llombart «*alça això. Guarda eso [...] Guardar, recoger [...] Quitar una cosa de donde està [...] Qui alça troba. Quien guarda halla, ref. con que se recomienda la previsió y la economía, estimulando á ellos*» (1887); Martí Gadea «*alçar: recoger ó quitar una cosa de donde está; alçar una cosa en lloc segur: conservarla o guardarla en lugar seguro*» (1891). També el recull Labèrnia (1839), com a equivalent a *desar*, i el *Diccionari Aguiló* i el *Tresor* de Grieria l'atribueixen al valencià.

Tot sembla indicar, doncs, que, en l'àmbit catalanoparlant, utilitzar el verb *alçar* amb els sentits propis de raïm R^{•DESAR} és un fenomen només valencià i de la Franja que manté continuïtat amb els parlars castellans i aragonesos contigus. L'ús d'aquest verb degué ser tardà, ja generalitzat al segle XVIII, atesa la presència lexicogràfica i, en canvi, l'acusada absència en els nostres textos del *CICA*. L'aparició primerenca en el text de Centaina, del segle XIII, es pot explicar més aviat per una interferència castellanoaragonesa que no sembla que quallà en el parlar valencià inicial. Fou més tard, potser a través del contacte per veïnatge o per les onades posteriors de població especialment aragonesa o castellanooriental, que el mot anà instal·lant-se en el territori valencià, segurament només vigent en el parlar més col·loquial i per això gens present en els textos escrits. La forma prestigiosa, antiga i més comuna era *estotjar* i degué ser la forma que mantingué fins a finals del XIV, segons tenim documentat al *CICA* i potser també durant el segle següent.

9. CONCLUSIÓ

9.1 El verb *estotjar*, a partir del desplegament metonímic del sentit llatí 'posar zel en el manteniment d'una cosa', es documenta des dels primers testimonis en català amb el sentit de [DESAR], això és, 'posar en un lloc resguardat' i també de [CONSERVAR_{EN}]. Són els primers sentits que hem pogut trobar en el corpus i els més fermes. Desconeixem com s'hi arribà exactament des del llatí, tot i que es pot intuir que degué seguir un camí semblant al que hem constatat per a *guardar*, atès que prové d'un sentit inicial molt pròxim. Hem comprovat que aquest sentit s'enriqueix i creix al llarg de diversos segles amb canvis de caràcter metonímic i metafòric, sense deixar en cap moment d'expressar el sentit que sembla originari en català. Així, un lloc poc circumscrit pot ser més definit i esdevé un lloc protector; naix el sentit de [DESAR_{EN}], d'on sorgeix [RESERVAR] si apareix a l'escenari un destinatari. Quan es focalitza sobre el tret de duració i no sobre el locatiu apareix [CONSERVAR] i, fàcilment amb un desplaçament de caire metafòric, [MANTENIR]. El segle XV constata el màxim desplegament d'aquest verb, fins a arribar a sentits metafòrics i eufemístics, com ara [SOTERRAR].

Però al llarg dels segles XIV i XV, els nous sentits d'*estotjar* se superposen amb els de *guardar*: [MANTENIR], [RESERVAR], [CONSERVAR_{EN}]. Després d'aquest esplet de *estotjar* i atesos els usos més moderns, es pot fixar pels volts del segle XVIII un afebliment continuat de l'ús del verb i una restricció posterior pròpia de les unitats lèxiques en recessió, envers el sentit de 'ficar en un estoig', accepció literària i poc col·loquial que avui manté una certa vitalitat en textos de caràcter formal. No és descartable pensar que l'encontre entre *estotjar* i *guardar* en aquests tres sentits pels volts del segle XV és la raó de la davallada que experimenta el primer, atesa la vitalitat i solidesa de l'ús del verb *guardar*.

9.2. El sentit bàsic del verb *desar* 'retirar', en canvi, prové d'un sentit originari vinculat a la noció de 'opacitat'. És un verb poc freqüent en català i amb un sentit central força específic que té continuïtat fins l'actualitat. Però aquest verb comença a trencar la seua esquifida estructura semàntica amb l'aparició incipient d'un nou sentit present en construccions locatives a partir del segle XVI. Però és sobretot en les dates en què s'inicia l'edat contemporània quan degué experimentar un creixement semàntic més gran. En definitiva, l'evolució semàntica de *desar* parteix, en català, de

la noció antiga de [RETIRAR] i, a través d'un procés metonímic, arriba incipientment a aparéixer en construccions locatives expressant sentits pròxims a [CONSERVAR_{EN}] o [RESERVAR]. Fora de l'abast dels nostres textos, es despleguen els sentits moderns de [DESAR_{EN}] i [ENDREÇAR].

9.3 Per un altre camí, el verb *alçar*, molt productiu des del punt de vista semàntic, també arriba a la noció de [DESAR_{EN}]. El camí d'arribada sembla directe i ben motivat. Des d'una escena conceptual en què es produeix un desplaçament cap amunt s'arriba a [RETIRAR], d'on [ENDREÇAR] i [DESAR_{EN}]. Potser aquest procés tingué lloc en una (o més) de les llengües veïnes al català i l'ús valencià d'aquest sentit del verb *alçar* és un préstec. I justament fa l'efecte que l'adopció (o, almenys, l'embranchida) d'aquest sentit també es constata cap al segle XVIII.

9.4 Hem presenciat l'evolució semàntica del verb *guardar* i hem vist que sembla eminentment metonímica. A partir del que deu ser el sentit més antic emergeixen les implicacions de cada nou sentit, no sempre linealment al llarg del temps però sempre de manera progressiva a partir del sentit bàsic [FIXAR-SE]. S'esgranen així, per una banda, els sentits del raïm R[■]VIGILAR: [VIGILAR], [PROTEGIR] i, si s'explicita el perill, [PROTEGIR_{DE}] i [EVITAR]. També constatem [MIRAR] de manera força freqüent i, excepcionalment, [ESPERAR]. Justament és el manteniment d'un estat de coses el que condueix a ressaltar la idea de 'duració' en la nova escena generada pel verb *guardar*: [MANTENIR]. Es desplega ara el raïm R[▲]MANTENIR amb [COMPLIR], [CONSERVAR] i [RESERVAR]. Finalment, la conservació requereix un lloc especial que eviti l'alteració. El lloc es va perfilant contextualment des de llocs poc circumscrits i, doncs, poc específics per a resguardar objectes. En tot cas, permet emmagatzemar objectes però sense incidir tant en la necessitat de protegir-los de perills, sinó de mantenir-se, de durar. El desplegament metonímic d'aquesta darrera escena és molt pobre ja en català. Constatem que *guardar* no arriba a consolidar-se en una construcció locativa (i menys encara si el lloc és específic, circumscrit, més reduït i protegit) i, doncs, en el raïm R[•]DESAR, almenys fins al segle XX.

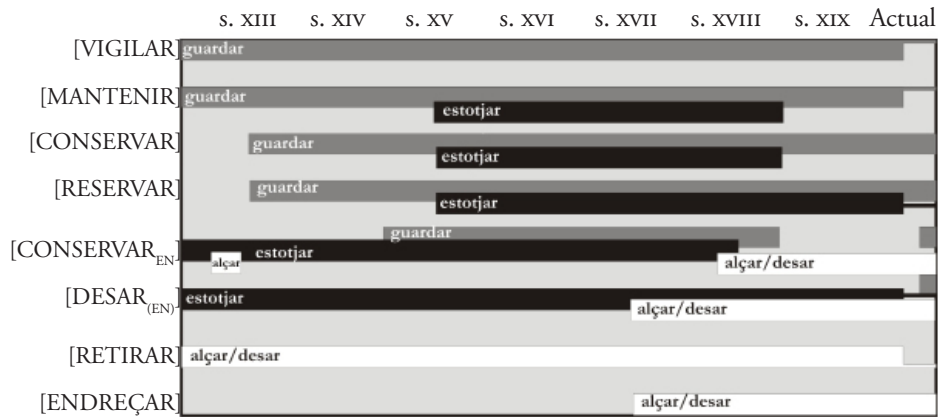

Figura 3. Evolució semàntica dels verbs estudiats

9.5 En conclusió, fa l'efecte que cap al segle XVIII, potser des del XV o XVI, el verb *estotjar* va perdent vitalitat i aquesta circumstància propicia (o és conseqüència de) l'adveniment dels sentits del raïm $R^{\bullet \text{DESAR}}$ en els verbs *desar* i *alçar*, en territoris diferents (Principat, per al primer verb, i el País Valencià i la Franja de Ponent, per al segon verb) i de la confluència dels sentits sobretot del raïm de $R^{\Delta \text{MANTENIR}}$ entre *estotjar* i *guardar* cap al segle XV. *Estotjar* només perviu en zones tradicionalment arcaïtzants, com les Illes Balears i l'Alguer. A la figura 3 n'intentem aplegar les dades més rellevants.

I en aquesta espècie d'encontre d'unitats lèxiques amb accepcions comunes que acabem de descriure, *guardar* no s'hi immisceix completament, sinó només com a coadjuvant, perquè no desplega els sentits relacionats amb la locació. Només és en ple segle XX que, progressivament i de manera ben poc sòlida, *guardar* a la fi s'estén plenament pel raïm implicat en la locació. No cal dir que la proximitat de tots dos raïms és evident. El castellà pot haver precipitat un darrer canvi semàntic que no semblava que havia de quallar, atesa la vitalitat d'*alçar* i de *desar*, constatable encara en el parlar tradicional del Principat i del País Valencià. Tot plegat explica per què *guardar* no ha estat sancionat per la normativa però, alhora, s'ha esgolat tranquil·lament i sense escarafalls en els catalanoparlants més joves de tot arreu.

VICENT BELTRAN I CALVO
 CARLES SEGURA-LLOPES
Universitat d'Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGUILÓ, M. (1915-1934) *Diccionari Aguiló*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- ALCOVER, A. M. & MOLL, F. de B. (1993) *Diccionari català-valencià-balear*, Palma, Moll. [= DCVB]
- ALONSO, M. (1986) *Diccionario medieval español*, Universidad Pontificia de Salamanca, Salamanca. [= DME]
- ALVAR, M. (1961) *Atlas lingüístico y etnográfico de Andalucía*, Universidad de Granada, Granada. [ALEA]
- ANDOLZ, R. (1992) *Diccionario aragonés*, Mira Editores, Saragossa.
- ARAGÜÉS, Ch. (1990) *Dizionario Aragonés-Castellán / Castellano-Aragonés*, Ligallo de Fablans de l'Aragonés.
- BALAGUER, C. & POJADA, P. (2012) *Diccionari català-occità / occità-català*, Llibres de l'Índex.
- BELTRAN, V. (2008) *El parlar de les Valls del Vinalopó i del Carxe*, Centre d'Estudis Locals, Petrer.
- BRIZ, A. (1991) *El parlar de la comarca de Requena-Utiel*, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
- CASANOVA, E. (2002) «Què té el valencià d'aragonés? Particularitats del valencià a causa de l'aragonés», en *Actas del V Congreso internacional de historia de la Lengua Española*, Madrid, Gredos, pp. 1661-1676.
- (2011) «Influencia histórica del aragonés sobre el valenciano», *Archivo de Filología aragonesa (AFA)* 67, 2011, pp. 201-235.
- COLOMINA, J. (1985) *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*, Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert», Diputació d'Alacant, Alacant.
- COVARRUBIAS, S. de (1611) *Tesoro de la lengua castellana o española*.
- COROMINES, J. (2011) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial Ed. / La Caixa. [= DECat]
- (1980-1983) *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, Madrid, Gredos. [= DCECH]
- DE CARPI, J. & J. DE CARPI (1981) *El dialecto de Tamarite de Litera*, Ajuntament de Tamarit de Llitera.
- ASOCIACIÓN DE ACADEMIAS DE LA LENGUA ESPAÑOLA (2010) *Diccionario de americanismos*, Madrid, Santillana.

- ESCRIG, J. (1851) *Diccionario valenciano-castellano*, València.
- FUSTER, J. P. (1827) *Biblioteca valenciana de los escritores que florecieron hasta nuestros días y de los que aún viven*, València, Imp. de J. Gimeno.
- GALVAÑ, J. A. & F. P. SALA (2002) *Aspe: isla lingüística*, Institut d'Estudis «Juan Gil-Albert», Diputació Provincial d'Alacant.
- GARCÍA SORIANO, J. (1932) *Vocabulario del dialecto murciano*, Madrid.
- GARGALLO, J.E. (2004) *Habla y cultura popular en el Rincón de Ademuz*, CSIC-Departamento de Publicaciones.
- GEERAERTS, D. (1997) *Diachronic Prototype Semantics: A Contribution to Historical Lexicology*, Oxford, Oxford University.
- GIRALT, J. (2005) *El lèxic de la Llitera*, Ed. Milenio.
- GÓMEZ, F. (1991) *Vocabulario del noroeste murciano*, Consejería de Cultura y Educación, Región de Murcia.
- GRIERA, A. (1966) *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular*, Polígrafa, Barcelona.
- HERNÁNDEZ, E. (2004) *Palabra de calle. El léxico de Jumilla*, Real Academia Alfonso X el Sabio.
- INSTITUT D'ESTUDI CATALANS (1997) *Diccionari descriptiu de la llengua catalana*. [<http://dcc.iec.cat/ddlc/index.asp>], = DDLC]
- LABÈRNA, P. (1839-1840) *Diccionari de la llengua catalana ab correspondència castellana y llatina*, Barcelona.
- LAKOFF, G. & JOHNSON, M. (1986) *Metáforas de la vida cotidiana*, Madrid, Cátedra.
- LEVY, E. (1909) *Petit dictionnaire provençal-français*, Heidelberg, C. Winter.
- LLOMBART, C. (1887) *Diccionario Valenciano-Castellano*, València, Librería P. Aguilar.
- MARTÍ GADEA, J. (1891) *Diccionario General Valenciano-Castellano*, València.
- MARTÍ, J. (2009) «Correspondències entre el català i l'aragonés al segle XVIII en el Diccionario Valenciano-Castellano de Carles Ros (1764)», dins Quintana & Moret, *Llengües i fets, actituds i franges: miscel·lània de treballs etnològics, filològics i lingüístics oferts a Artur Quintana i Font*, IIEBC.
- MARTINES, J. (1999) «L'expressió de les emocions i la creativitat lèxica: *estimar* 'amar', entre l'eufemisme i la metàfora cultural», dins *Actas del VIII Congreso Internacional de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval. Santander, setiembre, 1999*, Santander, Universidad Internacional Menéndez Pelayo, pp. 1221-1243.

- (2000) «El canvi lèxic en català (ss. xvi-xx). Una aproximació des de la lexicologia diacrònica cognitiva», *Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a Elx i a la Universitat d'Alacant*, Barcelona/Elx, Institut d'Estudis Catalans.
- MONERS, J. (2008) *El parlar de Castigaleu*, Centre d'Est. Ribagorçans.
- NIETO, L. & ALVAR EZQUERRA, M. (2007) *Nuevo tesoro lexicográfico del español (s. XIV-1726)*, Madrid, Arco/Libros.
- QUINTANA, A. (1977) «El parlar de la Codonyera: resultats d'unes enquestes», *Estudis romànics*, vol. xvii, pp. 1-253.
- ROS, C. (1764) *Diccionario Valenciano-Castellano*, València, Imp. B. Montfort.
- SANELO, M. J. (1760-1827) *Diccionario Valenciano-Castellano*, València.
- SISTAC, R. (1998) *El català d'Àneu. Reflexions a l'entorn dels dialectes contemporanis*, Consell Cult. Valls d'Àneu. Esterri d'Àneu.
- VAL, S. (2000) *Vocabulario dialectal del habla de Maella (Aragón)*, Diputación General de Aragón / Caja de Ahorros de la Inmaculada.